

FORBRY- DELSER, TERROR, UNDER- TRYKKELSE

Af Morten Thing

Til oktoberrevolutionens 80-års dag i november sidste år udkom på det franske forlag Robert Laffont en vægtig fødselsdagsgave til den aldrende jubilar. En 846 sider stor boopgørelse over kommunismens "forbrydelser, terror, undertrykkelse", som der står som undertitel under selve titlen: *Le livre noir du communisme*, Sortbog om kommunismen.

Selve bogen er hvid, så titlen har intet med bogens farve at gøre. Den refererer til en særlig genre i den historiske og politiske litteratur. En hvidbog er en kritisk gennemgang (oftest historisk) af et bestemt politisk område. Udtrykket stammer længere tilbage fra det engelske blue-book om de officielle udgivelser af aktstykker fra det engelske parlament. Når denne hvide bog er en *sortbog* skal det formentlig vække associationer i flere retninger. Én retning associationerne kunne gå var i retning af den sortbog, som Sovjetunionen planlagde i 1943 om nazisternes forbrydelser mod jøderne på sovjetisk område og i andre af tyskerne okkuperede områder. Arbejdet udførtes under Den Jødiske Anti-fascistiske Komité, som blev ledet af den kendte skuespiller Solomon Mikhoels. Hele arbejdet sluttede med, at alle forfatterne arresteredes og manuskriptet beslaglagdes. De fleste sendtes til Gulag, men 15 af forfatterne anklagedes i den store jødiske retssag i 1952 og henrettedes den 12. august 1952, bl.a. for deres deltagelse i arbejdet med sortbogen.¹

Kommunismeforskningen

Le livre noir du communisme er redigeret af Stéphane Courtois. Courtois, som i dag er 49 år, tilhører så at sige kommunismeforskningens anden generation. Indenfor udforskningen af kommunismen udgøres den første generation af tidligere kommunister, som var aktive i 30erne, 40erne eller 50erne. Jeg tænker her på folk som Franz Borkenau, Arthur Koestler, Erik Ib Schmidt, Theodore Draper og Annie Kriegel. Fælles var det, selvom deres politiske orientering var ret forskellig, at de

alle var blevet modstandere af kommunismen. Anden generation tilhører stort set gruppen, som er født omkring krigsafslutningen og som blev politisk aktive i perioden op til 1968, uden om kommunistpartiet. Courtois var dengang maoist. Set med det franske nye venstres øjne var det franske kommunistparti (PCF) en udfordring, fordi det repræsenterede en tradition, som det nye venstre ønskede at gen- og nyfortolke.

Den videnskabelige udforskning af PCF begyndte med Annie Kriegels *Aux origines du communisme français 1914-1920* fra 1964. Kriegel var oprindelig leder af PCFs studenterarbejde i 50'erne, men forlod partiet efter krisen i 1956-58. Hun blev siden professor i historie og uddannede bl.a. Courtois' generation. Stéphane Courtois har været leder af Institutet for Kommunismens Historie og Sociologi ved Nanterre universitetet. Han har sammen med Marc Lazar udgivet tidskriftet *Communisme* og adskillige tungtvejende værker om kommunismens historie.² I dag er Courtois forskningsleder (directeur de recherches) ved CNRS, det franske forskningsråd.

Kommunismeforskningen overalt i verden tog en afgørende ændring efter sovjetunionens opløsning og åbningen af de russiske arkiver i 1991-92. I de sidste år af Gorbatsjov-æraen kom der flere bøger, som byggede på de russiske arkiver. Men de var alle forfattet af kommunister, som havde fået adgang i kraft af deres medlemskab af forskellige kommunistpartier. Først da alle principielt fik adgang, gik forskningen ind i et nyt paradigme. Fra at være en forskning, som forlenede et meget spinkelt kildegrundlag med en stor sensibilitet og et stort insidekendskab, blev kommunismeforskningen så at sige *normaliseret*. Nu var det bare at finde kilderne i Moskva. Og der var rigtig mange kilder at vælge imellem. Courtois var én af dem som tidligt så perspektiverne i denne udvikling. Hans og Lazars bog fra 1995 om PCFs historie trak i høj grad på det nye kildemateriale, så de kunne revidere mange usikre hypoteser fra den tidligere forskning.

Le livre noir du communisme afspejler

imidlertid, at dette glade budskab ikke gælder kommunismeforskningen som sådan og i det hele taget. Bogen er skrevet af 6 forfattere "i samarbejde med" 5 andre. Dette store hold var nødvendigt, da det er bogens intention at beskrive kommunismens forbrydelser i hele verden. Men det nye kildemateriale er især godt til russiske forhold og til europæiske forhold i hele Kominternperioden (1919-43) og op til engang i 1960'erne. I Rusland har man en generel 30-årsregel i arkiverne, så egentlig skulle man jo kunne gå helt frem til 1968. Men i praksis tynder det kraftigt ud i materialetilgangen efter 1952-53. Det hænger delvis sammen med at SUKPs arkiv er delt i to dele. Den tidlige del og Kominternarkivet administreres mere liberalt end den senere.

Når det drejer sig om kommunismens fremfærd i Kina, Korea, Kampuchea, Vietnam osv. så ved vi desværre ikke meget mere, end vi har vidst længe.

Bogens struktur

Også i sin fysiske struktur afspejler bogen, at den spænder over både det gamle og det nye paradigme. Efter 50 siders indledning af Courtois følger bogens vægtigste afsnit på 250 sider om udviklingen i Sovjet skrevet af den anerkendte og dygtige sovjethistoriker Nicolas Werth. Derefter følger et afsnit på ca. 100 sider af Courtois og Jean-Louis Panné om Komintern og især om Komintern i den spanske borgerkrig. Tredje del (ca. 100 s.) er skrevet af den polske historiker Andrzej Paczkowski og den tjekkiske historiker Karel Bartosek og handler om Østeuropa. De 500 sider af bogen handler altså om Europa. Det er her man finder det nye og grundigt kildebelagte stof. Fjerde del (200 s.) skrevet af Jean-Louis Margolin og Pierre Rigolout handler om den østasiatiske statskommunisme i Kina, Vietnam, Laos, Kampuchea og Nordkorea. Endelig er der til sidst 60 sider om resten af verden.

Denne struktur er næsten omvendt proportional med vægten i det budskab, som bogen bærer som et løst påsat, rødt bånd på omslaget, hvor der står "85 millions de victimes",

85 millioner ofre. Bogen handler ikke mindst om de døde. I sit forord gør Courtois det op i runde tal til:

“Sovjet, 20 mio døde

Kina, 65 mio døde

Vietnam, 1 mio døde

Nordkorea, 2 mio døde

Kampuchea, 2 mio døde

Østeuropa, 1 mio døde

Latinamerika 150.000 døde

Afrika, 1,7 mio døde

Afghanistan, 1,5 mio døde

den internationale kommunistiske bevægelse og kommunistpartier udenfor magten, et antal tital tusinder døde.

Totalen nærmer sig de hundred millioner døde.” (s.14).

Man skal ikke hænge sig i forskellen mellem de 85 mio på omslaget og de 100 mio i indledningen. Hermed henvises ikke mindst til usikkerheden i de ca. 70 mio døde, som bogen henregner til de asiatiske regimer. I dette tal indgår, hvad bogen kalder “historiens største hungersnød”, nemlig resultatet af Det store spring i Kina. Her må man på grund af manglende kilder ekstrapolere fra befolkningsstatistikken. Jean-Louis Margolin når til at 33 mio døde af sult i årene fra 1959-61. Før de kinesiske arkiver bliver åbnet vil det næppe være muligt at komme det nærmere.

Man kan sige, at 85 eller 100 mio ikke gør det store forskel, hvis vi skal bedømme kommunismens forbrydelser. Moralsk gør det ikke den store forskel. Men det gør det på det konkrete og personlige plan: enhver dræbt er altid én for meget. Og det gør også en stor forskel på det historisk-analytiske plan. For historikeren gør det en stor forskel, at analysen må basere sig på en demografisk analyse af en befolkning på størrelse med den kinesiske, og at den ikke også kan basere sig på samtidige kil-

der. Man må derfor i sin vurdering af den hvide *Sortbog* fastholde de spørgsmålstejn som melder sig om selve dens grundlag.

Analysens kvalitet

Efter min mening er der ikke megen grund til at gå i detaljer med selve analyserne. Jeg vil nøjes med at fastslå, at så vidt jeg kan bedømme dem, så er bogens første 500 sider af høj kvalitet. De kan naturligvis diskuteres, som al historisk forskning kan. Men resultaterne kan næppe anfægtes i deres overordnede mønster. Det er f.eks. karakteristisk, at Werths analyse af udviklingen i Sovjet ikke grundlæggende ændrer meget ved størrelsesordenen af antallet af døde, men derimod nuancerer betydningen af de enkelte faser. F.eks. sætter han antallet af døde under ‘den første istid’ 1936-39 betydeligt lavere end f.eks. Robert Conquest gjorde det i sin tid i *The Great Terror*. Omvendt opvurderer han betydningen af den fremprovokerede hungersnød i Ukraine under tvangskollektiviserigen.

Jeg mener ikke hermed, at artiklerne om Asien, Afrika og Latinamerika er kritisable for slet ikke at tale om ringe. De indeholder formentlig, hvad der er at sige om den sag nu. Det ville være uklogt, som Benito Scocozza gjorde det i *Politiken*, at affærdige analysen uden at have læst den. Det spinklere kildegrundlag gør ikke nødvendigvis konklusionerne forkerte.

Som det fremgår også af Stéphane Courtois’ bidrag til dette nummer af *Arbejderhistorie* har vægten i debatten ligget et helt andet sted end på selve den historiske rekonstruktion. Den har impliceret moral, politik og de analytiske interesser, som eksplicit eller implicit styrer selve forskningen. *Le livre noir du communisme* har vakt endog meget stærke følelser til live. Følelser, som bl.a. har ført til at vedholdende rygter har villet vide, at Courtois i virkeligheden arbejdede for eller støttede det yderste højre i Frankrig, Le Pen og Front Nationale. Tanken er den enkle, at det ikke kan gavne den siddende regering, at dens alliancepartner PCF bliver anklaget for meddelagtig-

hed i forbrydelser af historisk mega-størrelse. Og kan det ikke gavne regeringen, gavner det altså højrefløjen. Den type argumenter er tveæggede sværd, som meget hurtigt bliver til tankeforbud af den type, vi netop kender fra den såkaldte 'virkeliggjorte' socialisme mens den eksisterede. Og endnu værre – i det omfang argumentet kommer fra venstrefløjen, som i Frankrig fra trotskisterne – bliver det tveæggede argument meget hurtigt til en slags blåstempling af Sovjet og den 'virkeliggjorte' som noget, der på nogen måde har affinitet til venstrefløjen. Men det er just sagens kerne også i Courtois' tilfælde: udforskningen af kommunismen viser hvor illusorisk denne forestilling er. Sagt i et andet sprog: det som forbinder venstrefløjen med Sovjet og den 'virkeliggjorte', er løgn, bedrag og illusion.

Folkemord-klasse-mord

Dér hvor Courtois' analyse har gjort ondt og dér hvor flere af bogens forfattere har lagt luft til ham er i hans insisteren på sammenligningen med nazismen. Han peger på, at i Sovjet er der flere eksempler på folkemord, som tåler sammenligning med mordet på jøder og sigøjnere under Hitler. Han peger f.eks. på overgrebene på kosakkerne i 1920, hvor mændene blev dræbt og kvinder, børn og gamle deporteret. Eller på overgrebene på de kaukasiske folk og volgatyskerne under anden verdenskrig. Han bruger neologismen *klasse-genocid* om udryddelsen af kulakkerne som klasse. Og han begrundet det med, at tvangskollektiviseringen førte til en de facto udryddelse ikke blot af en social relation (klassen), men i stor udstrækning af dens medlemmer (genocid).

Han fremhæver også lejr-systemet (gulag) som prototype for koncentrationslejrene under nazismen. I et interview med *Die Zeit*³ udtrykker han det således: "Kendsgerningerne er entydige. Lenin tog magten i 1917, Hitler i 1933. Det er i dag uafviseligt dokumenteret, at Lenin og Trotskij opfandt koncentrationslejr-systemet. Fra 1920/21 blev politiske modstandere sendt i disse lejre med den hensigt, at

tilintetgøre dem gennem tvangsarbejde. Naturligvis havde koncentrationslejr-systemet i Tyskland og Rusland hver for sig sine særlige karakteristika. I Tyskland mødtes idéen om koncentrationslejre med den højtudviklede tyske organisations- og industrikultur. I Rusland var lejrene meget mere kaotiske."

Denne sammenligning med nazismen rejser for interviewereren i *Die Zeit* ganske naturligt spørgsmålet om Ernst Nolte, den tyske historiker som startede *der Historikerstreit* i Tyskland, så alligevel havde ret. Nolte mente, at Hitlers udryddelse af jøderne kunne ses som en slags svar på sovjetterroren mod borgerskabet. Hertil svarede Courtois, at Nolttes spørgsmål var legitimt, men han mente ikke spørgsmålet kunne besvares i dag, hverken positivt eller negativt. Og han henviste til, at da Nolte stillede spørgsmålet, havde vi ikke den viden om de sovjetiske lejre, som vi har i dag.

I interviewet blev han også spurgt om Le Pens udnyttelse af bogen i sit krav om en nürnberg-proces mod kommunismen. Hertil svarede Courtois: "Havde venstrefløjen for tyve eller tredive år siden bedrevet fortidstilgivelse [Vergangenheitsbewältigung] overfor stalintidens forbrydelser, så havde Le Pen i dag ikke kunnet udnytte vores bog til sine formål."

Kommunisme og nazisme: det samme?

Jeg deler på det moralfilosofiske plan Courtois' holdning, men ikke dens analytiske konsekvenser. Eller sagt på en anden måde: selvom kommunismen og nazismen kan og bør sammenlignes, og at en sådan sammenligning fører til en konstatering af frygtindgydende ligheder, så er det vigtigt at holde fast i de to systemers *differentia specifica*. En sådan fastholden skal her ikke primært tjene moralske eller moral-politiske formål, men analytiske. Problemet i Courtois' holdning bliver efter min mening tydeligt, når han skal bevise, at PCF også har lod og del i denne frygtelige arv fra kommunismen i egentlig og praktisk forstand.

Jeg mener, at man analytisk må adskille de forskellige virkeligheder vi omtaler eller henviser til med begrebet *kommunisme*:

1. Vi må for det første konstatere, at kommunismen oprindelig havde sit udspring i Marx' historiske og økonomiske analyser. Vi må konstatere, at hans forestillinger om vejen fra kapitalisme til kommunisme var tænkt som et frigørelsesprojekt, og at eftersom også det socialdemokratiske projekt har sit udspring hos Marx, kan kommunismen som teoretisk frigørelsesprojekt ikke identificeres med stalinismen og den 'virkeliggjorte' socialisme.

2. For det andet var den russiske revolution baseret på russiske traditioner, og Lenins fortolkning af Marx indebar en samtidig eksponering af en kautskyansk marxisme og en russisk voluntarisme med rod i terrorismen. Vi kan imidlertid ikke reducere det barbariske i den russiske revolution alene til 'russisk tradition'. Ser vi på de foregående hundrede års tsarisme nåede den statslige terror aldrig det omfang, som bolsjevikkerne drev det til. Selvom vi tager hensyn til påvirkning fra 'den hvide terror' o.lign., kan man ikke se bort fra, at der i leninismen ligger en holdning til historien og partiets rolle i historien, som er båret af en omfattende kynisme og antihumanisme, som er fremmed f.eks. for Marx og den vesteuropæiske socialistiske tradition.

3. Hvis vi med kommunisme i første række henviser til Sovjet og siden til Kina og de andre 'virkeliggjorte', så springer straks et vigtigt træk i øjnene: at man sagde ét og gjorde det modsatte. Man bevægede sig i en retorik, som udsprang af frigørelsesprojektet og talte om at nå frihedens rige. Selvom denne vision indebar et hidtil uset demokrati, var udviklingen udenfor retorikken i virkelighedens verden den modsatte. Bag retorikkens frigørelsessbilleder lå en virkelighed med frygtindgydende masse mord og ufrihed. Det betyder, at indbyggerne i Sovjet i stor udstrækning har måttet operere i en dobbelt virkelighed, en diskursiv og en 'virkelig'. Det er dette forhold,

som George Orwell bruger til at konstruere sin romaner *1984* og *Kammerat Napoleon* på.

Man må gå ud fra, at en meget stor del af indbyggerne i Sovjet kendte til lejrene. At de kendte til terror, manglens virkelighed osv. De har altså kun modsætningfyldt, skeptisk eller parodisk kunnet se det som en del af et frigørelsesprojekt.

Denne dobbelthed i kommunismen adskiller den fra nazismen. Ikke fordi Hitler ikke også brugte løgn og bedrag. Men systemets fundamentale udemokratiske karakter var ikke skjult, tværtimod. Hitler lagde i *Mein Kampf* ikke skjul på, at han ville af med jøderne. Han skrev ikke, at de skulle gasses, men væk skulle de. I Nazityskland kunne man ikke være i tvivl om systemets fundamentale karakter. I Sovjet brugtes enorme ressourcer på at sminke systemet ind i frigørelsens retorik og farver.

4. Med kommunisme henviser vi også til en lang række *kommunistiske partier*, som var en del af Komintern eller siden af den kommunistiske verdensbevægelse, omend den i 60'erne blev splittet i to. Det er karakteristisk for den kommunisme, som trivedes i disse partier, at den havde sit historiske udspring i den *lokale* historie i Frankrig, Danmark, Tyskland, USA osv. Men den blev fra engang i 20'erne fusioneret med en hel del sovjetisk politisk kultur. Man kan sige, at kommunismen i denne betydning var en *pakkeløsning*: når man meldte sig ind i et kommunistisk parti, var det for at øve en politisk indflydelse i sit eget land. Men man blev derved også medlem af en bevægelse, som anså Sovjet for at være den 'virkeliggjorte' utopi. Der skete en kobling mellem frigørelsesmomentet i kommunismen som politisk idé (1 eller 2 ovenfor) og Sovjet. Men ikke Sovjet som det faktisk var (3 ovenfor), men Sovjet som det diskursivt var konstrueret og forestillet.

Herved adskiller kommunismen som lokal politisk bevægelse sig fra nazismen. Nazister i Frankrig, Danmark eller USA identificerede deres Utopia med Hitlertyskland. Men det var et faktisk eksisterende Tyskland, hvis karakter

de ikke kunne være uvidende om. Det er muligt, at man ikke vidste om kz-lejrenes omfang. Men at de eksisterede, kunne der ikke være tvivl om. Det er muligt, at man længe kunne leve uden at vide, at man gassede jøder. Men at de skulle skaffes af vejen (f.eks. ved tvangsemigration) var et åbent politisk tema.

Den dobbelthed man altså kan konstatere som en forskel i konstruktionen af Sovjet og Hitlertyskland går igen i konstruktionen af den lokale kommunisme og nazisme.

Stalinismen, fascismen og de intellektuelle

På den ene side er det vigtigt at skille idé fra historisk og social virkelighed. På den anden side er det vigtigt at skelne mellem samfundssystem og politisk bevægelse. Kommunisme henviser simpelthen ikke til det samme i de forskellige tilfælde.

Med denne analytiske skelnen, kan vi rejse det problem, som har været mest i fokus i diskussionerne, f.eks. herhjemme med Bent Jensens bog *Stalinismens fascination og de venstreintellektuelle*. Bent Jensen dokumenterer i sin bog hinsides enhver tvivl, at intellektuelle, som sympatiserede med kommunismen, udtalte sig om forhold i Sovjet på en måde, som på baggrund af forbrydelserne, er grotesk, og som ville være lattervækkende, hvis ikke det var så alvorligt. I sin bog bruger Bent Jensen begrebet 'stalinismen' om både de faktiske forhold i Sovjet og det, som de intellektuelle troede på. Og det er lige præcis problemet, at det ikke var det samme. De intellektuelle troede, må vi tro, fuldt og fast på, hvad de skrev (bortset fra en gruppe, som jeg skal vende tilbage til om lidt) og troede, at det var et billede af den sovjetiske virkelighed. De var altså ikke fascinerede af stalinismen i den udstrækning, 'stalinisme' betyder den faktiske virkelighed, for den kendte de ikke. Tværtimod var de betaget af den illusion, som var en del af konstruktionen af kommunismen som diskursivt fænomen. Det vil sige problemet ligger i selve den måde, som de så, forestillede sig, talte og drømte om deres realise-

rede Utopia på. Derfor handler Bent Jensens bog slet ikke om dét, som den angiver i titlen. I modsætning til tilfældet med de fascistiske intellektuelle har vi ingen eksempler på kommunister som lovsynger gulag, nakkeskud, ufrihed og lange køer. Vi har derimod fascistiske intellektuelle, som lovsynger krigen, tilintetgørelsen og 'totenschlägerens sandhed', f.eks. Giovanni Gentile. Vi genfinder her den forskel, jeg ovenfor har påpeget mellem kommunismen og fascismen.

Bent Jensen påpeger i sin bog, at man kunne vide hvad stalinismen var, hvis man ville. Der var faktisk fremstillinger af de virkelige forhold i Sovjet. Det har han fuldstændig ret i. Den virkelighed, som dukker op nu af kilderne i arkiverne ligner fuldstændig den anti-sovjetiske propaganda, bortset fra den tit er endnu værre i virkeligheden. Det rejser to nye sæt af problemer: 1. Var der ingen kommunister, som vidste besked? Og 2. Hvorfor ville de, som ikke vidste bedre, ikke vide besked?

Der var folk, som vidste bedre. I min bog *Kommunismens kultur* (1993) brugte jeg den islandske nobelpristager Haldór Laxness som eksempel. Han skrev efter Bukharin-procesen en bog, der på dansk hed *Det russiske Æventyr* (1939), og som besang Sovjet i almindelighed og opgøret med Bukharin i særdeleshed. Sidenhen skrev han i sine erindringer fra 60erne (*En digters opgør*, 1964), at han dengang i 30erne vidste bedre, men skrev som han gjorde, fordi han mente det tjente sagen. Denne kynisme og jesuitisme hænger givet sammen med vigtige træk i lenismen, som viser sig i opfattelsen af partiet og dets forhold til historien. Vi ved, at mange andre end Laxness vidste bedre. Kommunistiske ledere, som jævnligt besøgte Sovjet, eller som levede der en vis tid, vidste bedre. Men de sagde ikke noget. Muligvis har de haft samme bevæggrunde som Laxness. Skal vi i dag tale om det moralske aspekt af dette forhold, må man fremfor alt pege på disse lederes personlige ansvar. Det må være grundlaget for politisk moral, at man ikke tilbageholder viden, som er afgørende for bedømmelsen i offentligheden. De kommunistiske ledere bærer her

et tungt ansvar. På samme måde, som politikere og diplomater i 30erne, der holdt oplysninger om kz-lejrene tilbage. Eller de politikere, som i slutningen af 60erne og begyndelsen af 70erne mod bedre vidende forsvarede USAs ret til at bombe Vietnams diger, til at bruge løvfældende midler i regnskoven mv.

Den homogene skyld

De kommunistiske ledere er imidlertid ikke det samme som partiernes medlemmer. Skal man som Courtois gøre det tale om PCFs ansvar, må man altså fastholde, at de som vidste har et stort moralsk ansvar. Et meddelagtighedens ansvar. Men det er ikke det samme ansvar, som hviler på de sovjetiske ledesers skuldre. Eller det ansvar som hviler på de menige partimedlemmers skuldre, de som ikke ville tro deres egne ører, når de hørte de anti-sovjetiske propaganda.

Men jeg mener samtidig, det er vigtigt at forstå, hvordan mekanismerne i disse gådefulde forhold egentlig har været. I den sammenhæng anser jeg Ole Sohns bog om Arne Munch-Petersen for at være en vigtig brik.⁴ Da Munch-Petersen i 1937 under den store terror blev arresteret, havde han boet i Moskva 1½ år. Han havde fulgt de første processer, men troede fuldt og fast på, at systemet var 'socialisme' og ikke 'stalinisme'. Da han blev arresteret, blev han meget overrasket over at blive udsat for tortur. Han blev ikke tortureret, fordi han skulle indrømme noget han havde gjort i virkeligheden. Han ville med glæde fortælle hvad som helst som var sandt. Men han skulle indrømme noget som var ren fiktion. Og det undrede ham. Derfor skrev han breve til dem som bestemte. Han skrev til Berija, til Dimitrov og til Stalin. Han skrev til dem for at gøre dem opmærksomme på, hvad han var blevet udsat for. Det faldt ham aldrig ind, at forholdene var som de var, fordi dem han skrev til, vidste det, bifaldt det, ja havde bestemt at sådan skulle det være. Han var kun i stand til at indkapsle oplevelsen som en tilfældighed, omend en dødelig sådan. Han var på en eller anden måde udstyret med en

immunitet overfor den iøjnefaldende rationalitet, som lå i hans oplevelser. Nemlig den: at han oplevede systemet usminket, som det var.

Den analytiske skelnen mellem de forskellige dele af virkeligheden, som vi med begreberne 'kommunisme', 'stalinisme' og 'virkeliggjort socialisme' henviser til, er af afgørende betydning for at komme det skridt videre end til at fordømme kommunismen. Det afgørende er at opløse den, dekonstruere den kunne man sige med et modeord, i de virkelige dele den bestod af. Her er det ikke mindst vigtigt, at påpege, at der i selve kommunismens sprog ligger en grundlæggende tvetydighed. Denne tvetydighed gør det næsten umuligt for kommunismen at tale om sig selv i 'sit eget sprog'.⁵

Det er her, jeg synes *Le livre noir du communisme* har sin største begrænsning. Den analyserer både kommunistiske regimer og partier uden for magten. Det gør den for at kunne fastslå antallet af ofre og kortlægge den omfattende magtkynisme, som har gennemsyret kommunismen. Men når Courtois taler om politisk ansvar, drager han så vidt jeg kan se den konklusion, at alle kommunister har pådraget sig en skyld, og tilsyneladende den samme homogene skyld. Som det fremgår, mener jeg der er tungtvejende grunde til at drage andre konsekvenser.

Jeg tror, at bogen i hele sit anslag er meget fransk, dvs. skrevet ind i en politisk kultur, hvor kommunistpartiet siden anden verdenskrig har været en stor magtfaktor, en magtfaktor, som man ikke kunne komme uden om. Det kan være svært for os, som kommer fra et land, hvor kommunismen stort set altid har været en lille sekt, at forstå.

Uanset hvad man nu mener om bogen, så har reaktionerne på den været af en sådan art, at man må give Courtois ret i, at der er mange som mangler en 'fortidstilegnelse'. Det er alt for vigtig en ting til at man kan overlade den til Le Pen.

Noter

1. Se Arkadij Vaxberg: Kommunism har alltid inneburit terror, *Svenska Dagbladet* 22.2.1998. Se også hans i denne sammenhæng tankevækkende bog *Stalin against the Jews*, New York 1994.
2. Bl.a. ordbogen *Le Communisme* (1987), *Comrades and Brothers. Communism and Trade Unions in Europe* (1991) og *Histoire du Parti communiste français* (1995). Alene har Courtois bl.a. udgivet bogen *Qui savait quoi? L'extermination des Juifs 1941-1945* (1987).
3. Der rote Holokaust, *Die Zeit* 21.11.1997.
4. Ole Sohn: *Fra Folketinget til celle 290*, Kbh. 1992.
5. Det vil føre for vidt at gøre rede for denne pointe her. Interesserede henvises til min artikel The Signs of Communism – Signs of Ambiguity: Language and Communism, i: Tauno Saarela og Kimmo Rentola (red.): *Communism. National and International*, *Studia Historica* 58, Helsinki 1998, s. 241-257.

Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin: *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, 846s., ill., ISBN 2-221-08204-4, Robert Laffont.

Abstract

Theme: The crimes of Communism, Arbejderhistorie 3/1998, p. 42-72.

The articles are on a theme - concerned with Le livre noir du communisme edited by Stéphane Courtois. In a presentation of the

book Courtois goes through each of its parts. He takes up not least the question of war crimes in connection with an appraisal of the crimes of Communism. Furthermore, he deals with a number of the reactions that have met the book in France.

In his review of the book Kjeld Østerling Nielsen is of the opinion that it comes up with nothing new that he did not know beforehand. At the same time he feels that it is politically dangerous as it is being used against the Socialist-led government in France. In a postscript – longer than the review – he accounts for his background as a Communist and deals with why he did not write about the things he knew then.

In his review Morten Thing tackles especially the moral problem the book raises. He believes that it is important not to understand the guilt as something homogeneous encompassing all Communists and that it is necessary to differentiate between the different meanings of the word Communism: the state ideology in, for example, the Soviet Union and the party ideology in the various parties.

Stéphane Courtois
directeur de recherches au CNRS, Paris.

Kjeld Østerling Nielsen
mag.art., Via Roma Libera 10, 00153 Roma.

Morten Thing
lektor, dr. phil., Livjærgegade 41, 2. tv. 2100 Ø.

Fra Tuol Sleng fængslet i Kampuchea, hvor ofre blev fotograferet før de blev torteret og henrettet.

Efter Pol Pots fald udstillede den provietnamesiske regering i tusindvis af kranier og knogler fra terrorens tid.

